

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ इति शांतिप० राज० नै० भारतभा० एकोनविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११९ ॥ ॥ ५ ॥ राजवृत्तानीत्यध्यायः पूर्वोक्तानां राजधर्माणां सर्वेषामुपसंहारार्थः ॥ १ ॥ राजधर्माणां राजधर्मविदामंतं यत्विस्तरेणोक्तं तदेव प्रणेतुं बोद्धुं शक्यं संक्षिप्तमित्यर्थः प्रब्रूहि ॥ २ ॥ सर्वभूतरक्षणे कृत्स्नो राजधर्मः परिसमाप्त इत्याह रक्षणमिति ॥ ३ ॥ एतदेव मयूरदृष्टान्तोपपादयति यथेति बर्हणपक्षान् भुजगाशनोमयूरः ॥ ४ ॥ तैक्ष्ण्यं कूरत्वं जिह्मत्वं कौटिल्यं आदालभ्यं दलभोभयंतदभावोऽदलभः अभयंतस्य भाव आदालभ्यं अभयप्रदत्वमित्यर्थः रलयोः सावर्ण्यात् दृष्टीभयेऽ

कोशश्च सततरक्ष्यो यत्नमास्थाय राजभिः ॥ कोशमूलाहिराजानः कोशो वृद्धिं करो भवेत् ॥ १६ ॥ कोष्ठागारं च ते नित्यं स्फीतैर्धान्यैः सुसंवृतं ॥ सदास्तु सत्सु संन्यस्तं धनधान्यपरोभव ॥ १७ ॥ नित्ययुक्ताश्च ते भृत्या भवंतुरणकोविदाः ॥ वाजिनां च प्रयोगेषु वै शारद्यमिहेष्यते ॥ १८ ॥ ज्ञातिबंधुजनावेक्षी मित्रसंबंधि संवृतः ॥ पौरकार्यहितान्वेषी भव कौरवनंदन ॥ १९ ॥ एषा ते नैष्ठिकी बुद्धिः प्रजास्वभिहिता मया ॥ शुनो निदर्शनं तात किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ २० ॥ इति श्रीमहाभारते शांतिप० राजध० श्वर्षिसंवादे एकोनविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११९ ॥ ॥ ५ ॥ युधिष्ठिर उवाच राजवृत्तान्यनेकानि त्वया प्रोक्तानि भारत ॥ पूर्वैः पूर्वनियुक्तानि राजधर्मार्थवेदिभिः ॥ १ ॥ तदेव विस्तरेणोक्तं पूर्वदृष्टं सतां मतं ॥ प्रणेतुं राजधर्माणां प्रब्रूहि भरतर्षभ ॥ २ ॥ भीष्म उवाच रक्षणं सर्वभूतानामिति क्षात्रं परं मतं ॥ तद्यथारक्षणं कुर्यात्तथा शृणु महीपते ॥ ३ ॥ यथा बर्हणि चित्राणि विभर्ति भुजगाशनः ॥ तथा बहुविधं राजारूपं कुर्वीत धर्मवित् ॥ ४ ॥ तैक्ष्ण्यं जिह्मत्वं मादालभ्यं सत्यमार्जवमेव च ॥ मध्यस्थः सत्वमातिष्ठंस्तथा वै सुखमृच्छति ॥ ५ ॥ यस्मिन्नर्थे हितं यत्स्यात्तद्वर्णरूपमादिशेत् ॥ बहुरूपस्य राज्ञो हि सूक्ष्मोऽप्यर्थो न सीदति ॥ ६ ॥ नित्यं रक्षितमंत्रः स्याद्यथामूकः शरच्छिखी ॥ श्लक्ष्णाक्षरतनुः श्रीमान् भवेच्छास्त्रविशारदः ॥ ७ ॥ आपद्वारेषु युक्तः स्याज्जलप्रस्रवणेष्विव ॥ शैलवर्षोदकानीव द्विजान्सिद्धान्समाश्रयेत् ॥ अर्थकामः शिखां राजा कुर्याद्धर्मध्वजोपमां ॥ ८ ॥ नित्यमुद्यतदंडः स्यादाचरेदप्रमादतः ॥ लोके चायव्ययौ दृष्ट्वा बृहदृक्षमिवास्त्रवत् ॥ ९ ॥

त्यस्य रूपं आदानमिति पाठांतरे स्पष्टार्थः ॥ ५ ॥ यस्मिन्नर्थे दंडेऽनुग्रहे वा हितं कूरं शांतं वा रूपमादिशेत् दर्शयेत् ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ आपदां द्वारेषु मंत्रभेदादिषु युक्तोऽवहितः स्यात् शैलवर्षोदकानि पर्वतप्रदेशे दृष्ट्या जनितानि महानदीजलानि शिखां योग्यलिंगं कूरत्वादिकं कुर्यात् प्रकाशयेत् ॥ ८ ॥ नित्यमिति आचरेत् यथा योग्यदंडं तत्र दृष्टांतः बृहदिति बृहंतो दृक्षाः यत्र तद्बृहदृक्षं तालवनं आस्त्रवत् रसं प्रस्रवत् यथारसपाहो प्रदेशविशेषे एव प्रदत्त्य रसं गृह्णाति न तु कृत्स्नं दृक्षच्छेदेन इक्षुकां वा दिवत्तोरसं जिघृक्षति एवं प्रजानामायव्ययौ ज्ञात्वा ताः जीवयंस्ताभ्यो धनरसमादद्यादित्यर्थः ॥ ९ ॥